

Paweł Smoleński
Irák
Peklo v ráji

DOKOŘÁN

Paweł Smoleński

Irák

Peklo v ráji

Nakladatelství Dokořán
Jaroslava Jiskrová – Máj

Paweł Smoleński

Irak

Peklo v ráji

Kniha byla vydána za finanční podpory
Ministerstva kultury ČR.

Copyright © Paweł Smoleński, 2004. All rights reserved
Published by arrangement with Wydawnictwo Czarne, Poland
Translation © Michala Benešová, Lucie Zakopalová, 2015
Photography © Jan Šibík, 2015; Elżbieta Kalinowska, 2013

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být
rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího
písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické).

Z polského originálu *Irak. Piekło w raju*

přeložily Michala Benešová a Lucie Zakopalová.

Odpovědná redaktorka Klára Soukupová.

Obálka, grafická úprava, sazba a konverze do elektronické verze Miloš Jirsa.

Vydala v roce 2015 nakladatelství Dokořán, s. r. o., Holečkova 9, Praha 5,

dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz a Jaroslava Jiskrová – Máj,

Štichova 580/25, 149 00 Praha 4, j.jiskrova@volny.cz.

794. publikace, 205. elektronická (Dokořán);

94. publikace, 45. elektronická (Jaroslava Jiskrová – Máj)

ISBN 978-80-7363-735-4 (Dokořán)

ISBN 978-80-86643-92-2 (Jaroslava Jiskrová – Máj)

Obsah

Předmluva k českému vydání	7
Část první	11
Část druhá	19
Část třetí	93
Část čtvrtá	143
Část pátá	187
Část šestá	201
Část sedmá	243
Poděkování	307
Bibliografie	309
Poznámka překladatelek	310

Předmluva k českému vydání

Tento soubor reportáží je výsledkem řady týdnů strávených v Iráku v letech 2003 a 2004. Později jsem tam byl ještě třikrát – naposledy v roce 2013. Po návratu jsem bral knihu do ruky, a ač nerad čtu sám sebe (nic nového se přeci nedozvím), procházel jsem ji stránku po stránce s myšlenkou, že bych možná měl něco změnit, dopsat nebo opravit. A pokaždé jsem nakonec uznal, že ne.

Co bych totiž mohl popsat jinak nebo nově? Další bombový útok, další mrtvoly, smrt, bolest, krev, bídu, konec nadějí? Polehávání na střeše jakéhosi bagdáského domu v nudném a ospalém čekání na hluk exploze? Kouření nelegální trávy nebo pití pokoutně koupené whisky vedle toho, co v hotelu Istar nebo Palestina bývalo kdysi skutečným bazénem? Návštěvu u cizích vojáků působících v Iráku? (Není to zajímavé téma.) Návštěvu v bagdáské márnici (byl jsem tam), v nemocnici (byl jsem tam), na hřbitově (byl jsem tam), v mešitě (byl jsem tam), v úkrytu šílených tajných bojovníků (i tam už jsem byl)?

Proč bych o tom měl psát ještě jednou, když by tato dopsaná slova zněla jako vtíravá mantra: stále tytéž fráze a obraty, tytéž hrozné zvuky, rytmy, a dokonce i stejná slova. Lépe už irácké příběhy nenapišu, tím jsem si jist. Šokování lidským neštěstím mě vyčerpává, ničí srdce i rozum. Nechť proto tato kniha zůstane obrazem Iráku anno Domini 2003/2004. Život lidí se tam v zásadě nezměnil. Rozhodně ne k lepšímu.

Pokud jsem napsal, že přemíra lidského neštěstí ničí srdce i rozum, je to svatá pravda. Psaní o Iráku, a tedy připomínání

si neštěstí a utrpení, se v člověku usazuje jako ty nejsilnější jedy. Z oněch tří posledních návštěv Iráku byla jedna relativně klidná, druhá půl na půl a třetí „normální“ (první dvě byly podobné těm, o nichž píšu v této knize). Mého kolegu a opravdového přítele, fotografa Krzysztofa Millera, který se mnou v Iráku byl, přivedlo fotografování válečných konfliktů až na psychiatrickou kliniku, kde se léčí veteráni s posttraumatickými stresovými poruchami. Má víc zkušeností než leckterý voják. Krzysztof viděl mnohem víc válek než já, nikdo ale včas nepozná, kde leží hranice, za níž už začíná temnota depresí a strachu.

Možná je těch několik návštěv Iráku (plus ulice litevského Vilniusu ostřelované Sověty, plus první válka v Perském zálivu, plus chorvatský Vukovar, trocha Bosny, Kosovo, Pásmo Gazy) mojí, nevědomky zaregistrovanou hranicí toho, co vydržím. Možná jsem si bezděčně vybral sklenku whisky na dobrý spánek místo nemocničního lůžka a hrsti antidepressiv, aby člověk vůbec mohl usnout. Možná jsem se kdesi za hranicí vědomého prožívání vystrašil, a proto jsem k původním iráckým reportážím nedodal ani čárku. Pokud je to tak, děkuji Bohu za to, že se bojím.

Proč jsem tam tedy později jezdil? To jsem si uvědomil kdesi u iráckého města Karbalá, v domě stojícím v pustině, za jednoho větrného a studeného večera, kdy mi pouštní písek pronikal do očí a skřípal mezi zuby. Napadlo mě tehdy, že se mi zkrátka stýskalo. Proto jsem se vrátil. Po čem se mi stýskalo? To jsem nedokázal říct. Irák, přestože je místem, kde se krev mísí s promarňováním šancí, pohlcuje jako droga. A čaj, i v obyčejném pouličním stánku, mají v Iráku nejlepší na světě.

Pokud něčeho lituji, tak toho, že mi osud nebo můj vnitřní strach nedovolil dokončit příběhy konkrétních lidí, které jsem v Iráku poznal a které jsem si oblíbil. Právě z jejich životů a vyprávění jsou utkány mé reportáže. Když však zemřel Džamál Salmán, můj tlumočník a přítel, neměl jsem téměř šanci se k nim dostat.

Několik z nich už také nežije. Doufám, že ostatní žijí a mají se – na irácké poměry – dobře, ačkoli čistě lidsky jsou jejich životy strašné. Tato kniha je právě pro ně, pro Džamála a pro Krzysztofa.

Paweł Smoleński

ČÁST PRVNÍ

Ó, jak se mýlíte, mýlíte, mýlíte.

Nejsme jen řekou ropy

tekoucí na celý svět.

Naše kořeny sahají po Ur

a sumerskou civilizaci.

Jsme velký národ,

jsme Arabové.

Až se jednoho dne

sjednotíme,

staneme v čele pochodu lidstva.

z písně Iráckého národního písňového a tanečního souboru

1.

Za špinavými okny hotelu Ištar vládne bagdádská mlha promísená s dusivými zplodinami. Její barva je směsí žluté, modrofialové a šedé a strukturou připomíná promočenou vatou. Zahaluje vylidněné ulice a stísněné dvorky, zhasíná světla nepočetných lamp, proniká do očí, páchnoucí a hustá jako kouř z ohniště, v němž hoří hadry a staré pneumatiky. Musíte se jí prodírat, rozhrnovat ji rukama, jako byste plavali ve vodě. V mlze zanecháváte stopy, můžete po ní šlapat, udusávat ji nohama. Úzká a klikatá stopa značí, že tím místem proběhl pes. Stopa široká a plochá, že tudy projel tank. Dutina vyšlapaná v mlze prozrazuje, že tam před chvílí stála skupinka lidí. Kdo to byl, proč se zastavili? To už vidět není.

Mlha dodává tomuto horečnatému městu nezvyklé, přízračné, hroživé a jaksi nereálné vzezření. Mění kontury vysokých palm, zahušťuje neduživé keře, deformuje betonovou zeď obklopující bezpečnou zónu hotelu, zahaluje vysoké obytné domy strašící vymláčenými okny. Nedohlédnu na nedaleký Tigris ani na náměstí al-Firdaws (*firdaws* znamená ráj), kde ještě před několika měsíci stála velká socha Saddáma a dnes tam končí pravidelné páteční demonstrace proti násilí, proti okupaci, za islám, za práva žen, za právo šaría, za menšiny i většiny. Neznámá, ale šikovná ruka maluje pod rouškou noci po domech obklopujících náměstí nápisy „Američané, vraťte se domů“. Ještě nedávno se takové nápisy jen hemžily pravopisnými chybami.

Všude kolem hučí generátory a motory vojenských transportérů, píská porouchaná klimatizace. Rotory vrtulníků Apache roz-

viřují hustý nehybný vzduch. Z rozbité prosklené střechy hotelu Istar stékají do haly pramínky vody. Spáry v kamenné podlaze jsou plné střepů – proč pečlivě uklízet, když mohou další rakety dopadnout každou chvíli. Hoši z oddílů Old Irons kouří; právě se vrátili ze služby. Koupelna je plná vody z prasklé trubky. Internet přestal fungovat stejně jako telefony. V mezipatře vnucuje Hajdar hotelovým hostům levné růžence a opravdové babylonské památky. Za chvíli se uloží ke spánku pod pultem svého obchůdku. Z obrovské televizní obrazovky k nám doléhají hlasité zvuky jakési arabské telenovely natočené nejspíš v Libanonu: žena si rve vlasy, muž ji sleduje netečným pohledem. Před obrazovkou vysedává hrstka znuřených diváků. Ožijí v okamžiku, kdy začnou vysílat zápas. Z malých sklínek kouří horký čaj. Už aby bylo ráno a slunce zahrnalo mlhu.

Mlha velké čekání nelítostně prodlužuje. Všichni čekáme: Iráčané, zahraniční novináři, američtí vojáci. Čekáme i ve dne, ačkoli za světla vypadá Bagdád roztěkaně a chaoticky, rozhádaně a ukřičeně, roztřeseně a nervózně. Kamsi spěchá, kamsi pádí, je mu jedno, jestli s proudem nebo proti proudu; nezajímá ho, že po někom šlape, že někoho porazí, odstrčí, poníží, zabije. Život Bagdádu se neřídí žádnými pravidly ani zásadami. Alespoň já je nedokážu pochopit ani pojmenovat.

Jsou mezi námi lidé, kteří mají „své zdroje“, takže vykládají, koho se ptát, kdo má informace a co se stane za okamžik. Jsou i tací, kteří si před odchodem z hotelu navlékají neprůstřelné vesty. Ramenatí chlapi s novinářskou akreditací, co ani v hale hotelu Istar neodloží zbraň. Krzysztof říká, že právě kvůli nim tu střílejí po novinářích. I oni čekají, ale bůhví na co.

Čekání se tu stalo zvykem, životním stylem a povinností. Čeká se na první pohled klidně. Člověk přehodí nohu přes nohu, nevrčí se, nepřechází ode zdi ke zdi, sedí v koženém křesle, s čajem, pokoutně koupeným pivem nebo sklenkou whisky ukrytou v dla-

ních, zahalený cigaretovým kouřem, pohodlně, potichu, ale neustále ve střehu a v jakémási vnitřním napětí. Musíme čekat, protože něco se určitě stane. Začne se střílet, někdo se nevrátí, vybuchne bomba ukrytá v plynové lahvi nebo v automobilu.

(Vybuchla bomba, zabila tři lidi, nebo možná jen jednoho člověka, dva, pět, sedm. Američtí vojáci přehradili ulici, iráčtí policisté nabíjejí zbraně, kameramani vyběhli z hotelu. Aha, jenom tři mrtví. Co se stalo? Nic, tak to tady vypadá každý den. Bude z toho informace o délce jedné věty na poslední stranu denního zpravodajství, jednou, maximálně dvakrát ji zopakuje nějaké rádio, televize si jí určitě ani nevšimne. Tři oběti nezmění zdlouhavý, i když napjatý rytmus čekání.)

Že se nakonec něco stane, je ale jisté. Něco na první stránku novin. News. Pokud ne tuhle noc, tak tu další. Zítřa, pozítří, další ráno. Včera byli hlavní zprávou Američané mučící Iráčany ve vězení Abú Ghrajb. Dnes rukojmí, jimž mudžáhidé stínají hlavy. Ukazuje se, že je v tom velký rozdíl – zemřít při výbuchu bomby, po zásahu kulkou, nebo být sťat mečem. Uříznutá hlava se okamžitě ocitne na první straně.

Ta zatracená mlha by měla uklidňovat, ale rozčiluje. Měla by uspávat, ale probouzí. Rádoby vyhlazuje kontury města a změkčuje jednoduché neforemné tvary velkých domů, ale ve skutečnosti vyvolává strach a fobie, oživuje příběhy o upírech. Na dlažbě před hotelem leží japonský fotoreportér; pes hledající bomby něco ucítil v jeho batohu. Leží tak dlouhé minuty, nic ale neexploduje, takže může vstát a oprášit si kalhoty. Za chvíli se usadí v hale. Připojí se k čekajícím.

Krzysztof říká, že bomba před hotelem, to nic není. Ale takový antrax vypuštěný do klimatizace, to bude přesně ta hlavní zpráva, o které už nestihneme informovat. Proč zrovna antrax, a ne plyn? Nemám tušení.

Právě se vrátila malá hubená Němka, kterou okradli u al-Falúdži. Bude spát v mém pokoji, protože nemá ani halíř. Druhý den

ji pracovník jedné z humanitárních organizací odveze do Ammánu. Už nechce dál čekat.

Bagdád v mlze děsí. Víc než za plného slunce, kdy duní motory tisíců aut, kdy se dusí v benzínových výparech, topí v loužích ropy, kdy kolemjdoucím ukazuje vyhořelé domy, děravé chodníky, vytrhaná okna a dveře, pošlapané trávničky, seschlou zeleň a podstavce stržených soch. Dnešní Bagdád je zkrátka příšerný.

„Podle mě,“ řekl chalífovi Abú Džafarovi al-Mansúrovi, jenž založil a vystavěl Bagdád, jeho poradce, „by ses měl usadit mezi čtyřmi body. Na západě jsou to Qutrubbul a Badrája, na východě Nahr Búq a Kalwaza. Tam budeš blízko vody, v palmových hájích. Když jedna z řek a její kanály vyschnou, zůstanou jiné. As-Sarát tě bude zásobovat loděmi ze západu. Eufrat dodá vzácné zboží z Egypta a Sýrie, na jiných lodích přípluje náklad z Číny, Indie, Basry a Wásitu. Po řece Tigris dorazí transporty z Arménie a sousedních zemí až po Zab, ale i z Byzance, Amidy, al-Džazíry a Mosulu. Budeš se nacházet mezi řekami, takže k tobě nepřátelé neproniknou jinak než přes most nebo lávku. Když budou mosty strženy a lávky zničeny, nepřítel se k tobě nedostane. Pokud se usadíš mezi Eufratem a Tigridem, nenapadne tě nikdo z východu ani ze západu, protože by musel překročit řeku. Budeš v půli cesty mezi Basrou, Wásitem, al-Kúfou, Mosulem a as-Sawádem, nedaleko pevniny, moře i hor.“

Saddám Husajn se rád nechával srovnávat s velkými Abbásovci, al-Mansúrem a jeho vnukem Hárúnem ar-Rašídem, kteří vybuodovali moc chalífátu i města, osmisettisícové a patrně nejokázalejší metropole tehdejšího světa, proslulé nádhernými mešitami s vysokými minarety, akademiemi a medresami, nemocnicemi a knihovnamí, úžasnými Šeherezádinými příběhy, lyrickou poezií i historickými traktáty, překlady děl řeckých filozofů, právními kodexy i knihami objasňujícími tajemství matematiky. Saddám věřil, že se vyrovná nejslavnějším. Měl paláce, měl životopisce při-

pravené na každý pokyn a básníky čekající na každé zavolání, malíře a portrétisty, měl svoji ochranku a fedájíny připravené položit za něj život, měl specialisty na mučení, kteří se svému řemeslu učili v komunistickém Německu. Měl svoji literární cenu, rozhodoval o pravdách islámu, byl oslavován v písních. Domy i věže, mosty i ulice pojmenovával po sobě. Byl králem králů, chalífou chalífů, vůdcem vůdců. Byl vším.

Když jsem do Iráku přijel, už se schovával v podzemní skrýši nedaleko rodného Takritu, poníženy a zdeptaný. Stal se z něj psanec, uprchlík svržený z vrcholu moci, padlý tyran. Stal se nikým. Nakonec ho pověsili.

Přesto se objevoval v každém příběhu, každá věta se o něm zmiňovala, byl zaslouženě odsuzovaný a nezaslouženě všudypřítomný. Chtěl jsem si vyslechnout příběh bagdádských mešit – a slyšel jsem, že je nechával stavět na svoji počest. Chtěl jsem si povídat o školách – a lidé mi vyprávěli, že na hodinách, na školních nástupech, a dokonce i během výchovných pohovorů bylo uctíváno jeho jméno. Objevoval se vždy a všude, v každé větě i v každém povzdechu, byl pozadím, podložím, základem i hlavním hrdinou. Všudypřítomný a uctíváný, všemocný a nenáviděný, proklínáný a odsuzovaný, podlý, falešný, mazaný a krutý.

Měl jsem pocit, že je ve všech těchto příbězích jakási zvláštní dvojakost, vnitřní rozpornost, dva aspekty, které by se měly navzájem vylučovat, rušit, eliminovat, ale ve skutečnosti se podporovaly a doplňovaly. Nepochopitelné vnitřní nutkání hovořit a zároveň mlčet, skrývat, vytáčet se. „Neviděl jsem, nevěděl, neznal jsem, nevzpomínám si.“ Tato slova jsem slyšel stejně často jako „řeknu ti, vím, viděl jsem to na vlastní oči“.

Saddám tam bude navždy. I když je dobře, že už není.

Bagdád Abbásovců padl v důsledku mongolských nájezdů. Nejdřív Hülegü a po něm Tamerlán horlivě vypalovali knihovny, hanobili mešity a slavné akademie proměňovali ve stáje. Bojovníci

Tamerlánova vojska, divocí a negramotní, budovali na bagdádských náměstích pyramidy z usekaných hlav sahající až k nebi (sám Tamerlán Bagdád opustil, protože nedokázal snést zápach rozkládajících se nepohřbených lidských těl). Saddám dokázal zemi i město, jež pro něj stavěli Francouzi, Němci, Poláci a Američané za peníze z ropy, zničit sám. Iráčané dlouhá léta provolávali: *bi-r-rúh, bi-d-dam, nafílík já Saddám* – obětujeme za tebe duši i krev, Saddáme. Když se však v Bagdádu objevily první americké tanky, neměl kdo křičet, jen hrstka chtěla střítet a pouze ministr informací Muhammad as-Sahháf ujišťoval, že je vše pod kontrolou. „Ručím vám za to, že se v Bagdádu američtí vojáci neobjeví,“ říkal.

Američtí vojáci právě v ten okamžik přejížděli mosty přes Tigris.

„Vojáci stojí na náměstí al-Firdaws a po irácké armádě ani stopy. Frnk – vypařila se. Akt velkého zmizení. Uniformy a vojenské boty se válejí po ulicích; armádní vozidla zůstala stát uprostřed silnic. Na rozkaz Všemocného zmizela celá armáda v jeden okamžik, přesně jako v pohádce: ... když odbila dvanáctá hodina, zlatý kočár se opět proměnil v dýňi.“ Tak psal o oněch dnech Salam Pax ve svém *Blogu z Bagdádu*. Jen pár vět. A v nich celá pravda.

Po mongolských nájezdech se už Bagdád nikdy nevrátil ke své někdejší slávě, ač nadále patřil k nejdůležitějším městům arabského světa. Bagdád po Saddámovi, to je bída a špína, haldy smetí, zápach výfukových plynů a smrad zahnívajících odpadků, vyhořelé domy, otrávený Tigris, hanba a pokoření. Jordánský Ammán, po léta považovaný za provincii, je dnes ve srovnání s Bagdádem hrdou a čistou světovou metropolí.

Bagdád, to je hrůza a betonová stísněnost. Za dne troubení klaksonů a hučení generátorů, bída a žebráci. V noci rachot vojenských transportérů, strach, smečky opuštěných zdivočelých psů schovávajících se v husté mlze.

Nechť Alláh mlhu pochválí. Pomáhá to všechno vydržet.

ČÁST DRUHÁ

*Snědá čela naplněná radostí a láskou
a vytrvalost vytyčili člověku cestu.
Ty, jenž stojíš v čele svého národa,
dej, ať září horizonty revoluce!
Obrození, lví sílo,
hrdosti a nádhero rodu,
veď nás k vítězství,
probud' v naší zemi ar-Rašídovy časy.
Jsme generací obětí, úsvitem pracujících.
Navratte se, dnové slávy!
Vlast roste nezlomnou silou
a mučedník následuje mučedníka.
Náš mocný národ je úsvitem svobody,
naši soudruzi budují pevnost moci.
Iráku, stal ses útočištěm Arabů
a sluncem, jež z noci učiní den.*

z irácké hymny přijaté v dobách vlády Saddáma Husajna

To, co jsem udělal, by nikdy neudělalo žádné zvíře.

Antoine de Saint-Exupéry

[...] který se pase na utrpení svých obětí, uspokojuje svou potřebu mučit, týrat a působit bolest. [...] je člověk nepraktický („něco, co není k žádnému užitku“). Tím, že působí utrpení druhým, nic sám nezískává, nelze ho tedy posuzovat podle racionálních, pragmatických kategorií. Nepřemýšlí o tom, že týrání lidí nemá žádný smysl a k ničemu nevede, důležitý je pro něho proces týrání, týrání samo.

Ryszard Kapuściński, *Impérium* (přel. Dušan Provozník)

1.

Vypadalo to jako něco naprosto nevinného, detail, drobnost, na kterou si člověk téměř nevzpomene. Kdo to nařídil? Byl to Saddám osobně, nebo nějaký jeho všemocný poradce a důvěrník? To si nikdo nepamatuje. Jak to nařídil? Rozhodným, tvrdým a autoritativním hlasem, jenž nesnesl odporu? Nebo to byl jemný návrh ozdobený vlídným prosebným úsměvem, protože v oněch dobách ještě nešlo tolik rozkazovat? Velký strach, ačkoli už byl naplánován a skrýval se v bagdádských zákoutích, měl teprve vyjít na ulice. Neví se ani, kdy se to stalo, jaký byl měsíc, jaký den týdne – snad čtvrtek před muslimským svátečním pátkem, snad sobota, první den práce, nebo úplně obyčejné úterý. Ale právě tento okamžik, tato chvíle, tento rozkaz nebo na první pohled nevinná prosba spustily lavinu, staly se prologem, předehrou, úvodem ke všemu, co mělo rychle následovat.

Jednoho dne (Kterého roku? Iráčané si nepamatují ani to, o jaký šlo rok!) v centrálních i oblastních úřadech, v důležitých i nedůležitých kancelářích, ve školních kabinetech i nemocničních pokojích, na univerzitách, v poradních místnostech velkých společností i v dílnách malých továren, v novinových redakcích, v obchodech, hotelích, zkrátka všude tam, kde se k tomu našel vhodný kus zdi, se začaly portréty tehdejšího druhého muže Iráku Saddáma Husajna objevovat ve stejné výšce jako portréty prezidenta Hasana al-Bakra. V Bagdádu se tak jistě stalo okamžitě po vydání nařízení, ale ve vzdálených zapomenutých osadách kdesi v bažinách Tigridu nebo ve třtinových vesničkách bažinných

Arabů došlo k převěšování portrétů až o několik týdnů později; v té době přeci neexistovaly faxy ani e-maily, takže se informace šířily mnohem pomaleji.

V oněch dnech bylo v celé zemi slyšet velké klepání. Dozorci i uklízeči, hoteloví poslíčci i ředitelé ropných polí, primáři klinik i obchodníci drželi v rukou kladívka a hřebíky a několik desítek vteřin tloukli, klepali a ťukali. Pak kontrolovali, jestli jsou portréty opravdu ve stejné výšce, jestli černobílá Saddáмова fotografie visí rovně, jestli není nakřivo, možná by ji měli trochu posunout, možná maličko výš, možná kousek doprava, možná kousíček níž.

Starší lidé si přesně pamatují, kdy Saddám odstavil od vlády Hasana al-Bakra (někteří tvrdí, že byl prezident nemocný, neměl na vládnutí dost sil a brzy poté zemřel, jiní říkají, že ho Saddám nařídil otrávit, nebo možná udusit), kdy zavraždil vůdce iráckých šíitů, velkého ajatolláha Muhammada Sádiqa as-Sadra (jeho nevyvedený nejmladší syn způsobí Američanům spoustu potíží), kdy začala válka s Íránem a kdy první válka v Perském zálivu. Pamatují si datum, a někdy dokonce i hodinu, kdy se měl jejich syn (bratr, švagr, manžel) vrátit domů, ale nevrátil (za chvilku přijde, určitě se zdržel u přátel), nevaroval, že bude mít zpoždění (musíme obvolat městské nemocnice, určitě došlo k nějaké nehodě), dokud se neukázalo, že zmizel beze stopy (proč to, Bože, potkalo i nás, vždyť byl tichý, klidný, poslušný, nevybočoval z řady, nemohl nic provést). Téměř nikdo si ale nevšiml onoho celoiráckého klepání a ťukání.

Džamál S.: „Pamatuju si, *habíbí*, den svého procesu. I moment, kdy mě po vynesení rozsudku zavřeli do cely. Přesně si vzpomínám, kterého dne jsem vyskakoval z autobusu a běžel do krytu, abych se schoval před íránskými bombami. Vzpomínám si, kdy jsem poprvé viděl své vrstevníky, kteří zběhli z armády, s potupně uříznutýma ušima. Vidíš, *habíbí*, že moje paměť není nejhorší.

Nezpomínám si ale, kdy jsme převěšovali Saddámovy portréty (musel to být konec sedmdesátých let, studoval jsem tehdy hudební školu, hrál jsem na housle *al-džawza*), ačkoli si pamatuji školní místnosti vyzdobené nejprve jen portréty al-Bakra a potom al-Bakra i Saddáma. Celá ta změna, začátek našeho utrpení a neštěstí, počátek teroru (ačkoli teror a strach vládl již za al-Bakra, byl to však teror namířený proti vybraným, masový, ale i individuální, nebyl všudypřítomný, všeobjímající, jen takový obvyklý blízkovýchodní teror, každodenní, akceptovatelný, plný chyb a nedostatků, teror, který se dá vydržet, ve kterém se dá žít), zkrátka to všechno se dělo před mýma očima, moje mysl si byla všeho vědoma, souhlasil jsem s tím, protože jsem neprotestoval, mlčky jsem se na tom všem podílel, protože jsem neudělal nic, abych tomu zabránil.

Kdyby se mě tehdy někdo zeptal: Džamále, chceš, aby fotografie viceprezidenta Saddáma Husajna visela ve stejné výšce jako fotografie prezidenta Hasana al-Bakra? – pokrčil bych rameny a šel bych sníst pečeného kapra na nádhernou bagdádskou Karrádovu ulici nebo si poslechnout nějakou hudbu.“

Nebylo to tak, že by byl Saddám do té doby nikým, nebyl člověkem neznámým, privátní osobou, jedním z mnoha Iráčanů. Bylo mu jen něco přes dvacet, když se na podzim roku 1959 jako ilegální bojovník podílel na atentátu na generála Qásima, iráckého diktátora. Podle legendy byl údajně zraněn, ale sám si ostrým nožem vyřízl kulku z nohy, přeplaval Tigris a uprchl. O čtyři roky později, po zdařilém puči strany Baas, jemuž se v Iráku říká „nevěsta všech revolucí“, se lidem zdálo, že vládne Hasan al-Bakr. Za jeho zády však zemi řídil právě Saddám, z druhé řady, skrytě, v šeru, ve stínu. Podepisoval mezinárodní smlouvy, jezdil po světě, západním koncům sebral vládu nad iráckou ropou, z azylu ve svatém městě an-Nadžaf vyhnal ajatolláha Chomejního, dohlížel na prá-

ci tajné policie. Jeho vyšetřovací komise spravovala vězení Qasr an-Nihája, což v arabštině znamená Palác zániku. Právě Saddám nařídil veřejně oběsit několik desítek lidí považovaných za špiony imperialismu, Ameriky a sionismu. Dav, který popravu sledoval, provolával Saddámovo jméno. Už v té době se Irák topil v krvi. Situace byla den ode dne horší, ale dělo se tak pozvolna, pomalu, krůček po krůčku. Ani ti nejpronikavější vizionáři nemohli předvídat, k čemu dojde za několik let.

Džamál S.: „Dnes si říkám, že tehdy jsme ještě měli šanci něco změnit, něco zastavit. Nebudeš tomu věřit, *habibí*, ale když v té době přijel na moji školu nějaký stranický nebo vládní potentát, hádali jsme se s ním, přeli, musel si vyslechnout naše argumenty, někdy dokonce i ustoupit. Nevšimli jsme si ale dne, kdy došlo k převěšování portrétů. Ten jeden okamžik, který jsme nevědomky vytlačili z naší paměti, byl začátkem, všechno odstartoval. Právě v tu minutu se nezvratně a neodvolatelně začal proměňovat náš život, na mnoho let nám byly přiděleny role, ač jsme ještě neznali scénář a nevěděli jsme, co je to za hru. Kladívky a hřebíky, klepáním a ťukáním jsme k tomu dali souhlas. Dovolili jsme nechat vzedmout vlnu, kterou jsme později neuměli zastavit.“

2.

Vzpomíná si, že když třídě vyprávěl onu historku vycucanou z prstu (kdyby měl na výběr, nikdy by ji nevyprávěl), hlas se mu ani jednou nezdrhl. Nařídili mu to, tečka. Copak mohl odmítnout? V Iráku Saddáma Husajna neexistovalo slovo „odmítám“. „Odmítám“ mohlo být posledním slovem v životě.

Džabbár neměl výčitky svědomí, i když věděl, že plácá nesmysly. Necítil se nesvůj, nepřemýšlel o tom, co říká. Plnil povinnost, za-

chraňoval si kůži, prodlužoval svůj klidný život o další den. Choval se tedy čestně a správně; jeho kolegové učitelé přidávali celé roky svoje příběhy ke vsudy přítomné lži, a přesto spali klidně. Každá vyučovací hodina jednou skončí.

Stál tedy za katedrou a odříkával to, co předtím slyšel v kabinetu. Nebo si to přečetl v učebnici patriotismu? Už si nevzpomíná, protože si nechce nic pamatovat. Je si pouze jist, že dětem, které ho poslouchaly, bylo deset nebo jedenáct let.

Džabbár M.: „Vyprávěl jsem více méně toto: Stalo se to před několika desítkami let, když byl pan prezident ještě dítě...

... když byl pan prezident, stejně jako vy, dítě, i on chodil do školy. Samozřejmě to nebyla tak pěkná škola jako ta naše, dětem v ní nebylo dobře. Iráku vládli cizinci. Nezáleželo jim na tom – jako dnes záleží panu prezidentovi –, aby irácké děti získaly patřičné vzdělání.

Panu prezidentovi, i když byl ještě malým chlapcem, to bylo jasné. Musíte ale vědět, že pan prezident nebyl obyčejné dítě. Znáť abecedu a číst se naučil nejrychleji ze všech, matematika pro něj neměla žádná tajemství. Byl nejoblíbenější a i učitelé si uvědomovali, že mají co do činění s někým výjimečným...

... mezi učiteli byl však jeden zvlášť zlomyslný a zlý. Nechápal, že pan prezident, ač byl ve vašem věku, převyšoval svojí inteligencí dospělé. Záviděl mu, křičel na něj, vymýšlel si. Dával panu prezidentovi ty nejtěžší otázky. Nemohl vystát, že pan prezident znal pokaždé odpověď. Jednou dal proto malému Saddámovi, vašemu strýčku prezidentovi, facku.“

Džabbár si vzpomíná, že do té chvíle seděly děti klidně, trochu znuděné, ospalé, nesoustředěné, protože podobné příběhy slyšely minimálně dvakrát týdně. Když ale řekl „dal strýčku prezidentovi facku“, zaslechl šustění a pohyb, spatřil nedůvěřivé pohledy. Vypadalo to, jako by řekl: zítra skončí svět, po dni nepříjde noc.